

MOLČANJE S T. MASARYKOM

K a r e l Č a p e k

»Molčanje s T. G. Masarykom« je izšlo lani kot 1. zvezek zbirke »Postavy a dilo« v založbi F. Borovega v Pragi. Za prevod sem se odločil po razgovoru z avtorjem, ki je ta sestavek namenil »Ljubljanskemu Zvonu« in Slovencem z željo, da bi z njim pripomogel k globljemu spoznavanju osebnosti velikega češkega filozofa in sodobnega državnika. Op. prev.

Mnogo ljudi je vprašalo pisca »Pogovorov s T. G. Masarykom«, kako so bili prav za prav ti pogovori sestavljeni: ali jih je pisec na mestu stenografiral, ali jih je dan za dnem zapisoval in sploh, kako je bilo. Torej, kako je to bilo in kako je sploh prišlo do tega.

Pisec mora najprej priznati, da mu dokaj dolgo niti v sanjah ni prišlo na misel, da bi si kakorkoli že zabeležil, kar je imel priliko slišati iz prezidentovih ust. Naj se prišteje to na rovaš njegove nerednosti; nikoli ne nosi s seboj notesa, kamor bi si kaj zapisoval, nikoli ni imel dnevnika in v svojih papirjih in spominih ima obupen nered. Menda poznate takšne ljudi in zares ne boste od njih pričakovali, da bi vodili točen zapisnik o tem, kar slišijo ali vidijo.

Toda nekoč — bilo je v Topolčiankah — je ves dan deževalo. Gospod prezident je sedel s svojimi ljudmi in gosti pri peči ob plapolajočih polenih; rad namreč gleda živ ogenj. Kakor dá takole beseda besedo, se je govorilo o tem, kako je bilo za časa vojne in kdaj se je kdo znašel v najhujšem položaju. »V najhujši situaciji sem bil«, je začel gospod prezident, »ko sem za časa vojne prispel v Moskvo«. Nato je pravil, kako so ga poslali naši iz revolucijskega Petrograda v Moskvo, češ da je tam večji mir. V Moskvi izstopi iz vlaka — streljajo. Napoti se peš k hotelu, toda pred postajo ga ustavi kordon vojakov: baje ni mogoče dalje, tam streljajo. Vendar je prišel na trg, toda tam so z obeh strani pokale puške in strojnice: na eni strani pristaši Kerenskega, na drugi boljševiki. »Grem«, pravi, »pred menoj stopa človek, ki se spusti v dir in smukne skozi velika vrata, ki so mu jih napol odprli. Bilo je pred hotelom ‚Metropol‘. Spustim se torej za njim, ali medtem so mi pred nosom zaloputnili vrata. Trkam in kličem: ‚Kaj delate, odprite!‘ ‚Ali ste naš gost?‘ je vpil name portir. ‚Drugачe vas ne moremo pustiti, imamo vse oddano!‘ Nisem maral lagati, zato sem zavpil nanj: ‚Nikar ne počenjajte neumnosti, pustite me v hotel.‘ Prestrašil se je in mi odprl.« In tako dalje; gospod prezident se je razgovoril in se spominjal obleganja hotela Metropola, bojev v Kijevu in »naših fantov«, kot pravi legionarjem. Toda pisca Pogovorov je zamikal majhen stavek, tisto »lagati nisem maral«. Na moskovskem trgu streljajo, z obeh strani udarjajo krogle ob tlak in pročelja hiš, Masaryk pa stoji pred zaprtimi vrati hotela, kamor ga nočejo pustiti. Če bi bil rekel, da je v njem gost, bi ga bili takoj pustili, toda on noče lagati niti v trenutku, ko gre za življenje.

In to pripoveduje, kakor bi se vse samo po sebi razumelo, samo s suhim in golim stavčkom: »Nisem maral lagati«. To je bilo vse.

Takrat je pisec Pogovorov prvič zapisal in natisnil besede gospoda prezidenta: samo zaradi tega edinega stavčka, da se ne bi izgubil, da bi ga nekoč kdo opazil, kako je krasen v svoji preprostosti in jasnosti. Nato se pa zopet ni domislil, da bi si moral zapisati, kar je takole včasih slišal. Leta ni mislil na to, šele nekoč — bilo je zopet v Topolčiankah — je sedel in govoril z gospodom prezidentom pod starimi kostanji. Bilo je jeseni — zdaj pa zdaj je udaril ob tla zrel, rjav kostanj. Prinesli so pošto. Gospod prezident je čital svoja pisma in tudi pisec Pogovorov je prejel pismo iz Nemčije. Amalthea-Verlag, ali tako nekako. Pisec Pogovorov se je začel smejati: »Tukajle žele od mene, da bi napisal vaš življenjepis. Kakor da bi to mogli! Za življenjepis mora biti človek vsaj malo zgodovinarja, mora čitati ogromno virov, mora jih izpričati in ne vem kaj še.«

Gospod prezident je pokimal: »Pisati življenjepis, zares: težka naloga.«

Bila je tišina, samo tisti zreli kostanji so deževali, da je kar pokalo in odskakovalo. Pisec Pogovorov se je spomnil, kako so deževale in potrkavale tiste krogle na trgu v Moskvi in na glavnem kijevskem buljaru. »Kvečemu če bi«, mi je ušlo, »napisal tisto, kar ste mi takole tu pa tam o sebi pripovedovali. Tudi to bi kmalu dalo cel življenjepis.«

Gospod prezident se je smejal. »No, delajte z menoj, kar se vam ljubi«. »Le pomagati bi mi morali, če ne bi česa vedel«, je silil vanj pisec. Prezident je vstal. »Kaj pa naj storim, pomorem Vam«, je rekel resignirano. »Toda sedaj moram na delo. Visuri.«

Tako se je torej zgodilo, da sem začel s pisanjem Pogovorov.

*

Da, toda da bi bili napisani, do tega je bilo še daleč. Ko je pisec izbrskal vse, česar se je spominjal, je spoznal, da ve prilično dosti o otroških letih gospoda prezidenta, kajti teh se je rad in često spominjal; tudi o študijskih letih je bilo marsikaj povedanega, toda iz nadaljnih let je bilo gradivo strašno pomanjkljivo. Treba je bilo gospoda prezidenta siliti, da bi povedal o sebi kaj več.

Navadno se je odigraval ta boj zjutraj v topolčianskem parku. Okrog devetih je odhajal gospod prezident z doma in kar naravnost preko travnika k svoji priljubljeni utici na prisoju. Pisec Pogovorov je imel že pripravljen svoj napad, po navadi frontalni. Pustil je, da je preteklo nekaj trenutkov molčanja, nakar je začel: »Kako je prav za prav bilo s tistim rokopisnim bojem?«¹

¹ Boj proti naziranjju, da sta Kraljedvorski in Zelenogorski rokopis, ki ju je »našel« v začetku 19. stol. Hanka, resnična zgodovinska spomenika. Masaryk je po l. 1886. dokazoval zlasti s sociološkega in estetskega vidika, da sta ponarejena. Op. prev.

Prezident je zmajal z glavo. »Nič kaj lepo«, je dejal čez čas in si začel čistiti ščipalnik. Pisec je čakal, kaj še pride. Gospod prezident je vzdignil oči. »Ali ste čitali današnje časnike? Ali ste opazili tisto in tisto —« In že je tekla beseda o vsem mogočem, samo o rokopisnem boju ne.

Drugi dan si je pripravil pisec drugačno vprašanje: »Kaj pa ste delali v devetdesetih letih?«

»Napake«, je lakonično dejal prezident in tako je bila zadeva v njegovih očeh rešena.

Kakor vidite, ni bilo lahko dobiti od gospoda prezidenta mnogo podrobnosti o njegovem življenju in preden so bili napisani Pogovori, je bilo treba veliko potrpljenja... pri obeh sotrudnikih.

*

Končno je bilo napisano vse, kar je pisec slišal; ni bilo bogve kaj in povsod sama vrzel, toda kaj storiti.

»Ali se to natisne?« je vprašal nekoč pisec. Gospod prezident je skomizgnil z rameni: »No, zakaj ne?«

»Ali ne bi hoteli tega pregledati?« se je obotavljal pisec. »Da ne bi bilo kakih napak.«

»Če že hočete«, je rekel gospod prezident in tako je bilo; po tej poti je torej prišel rokopis v njegove roke. Ko ga je vrnil, je na njem Masaryk pripisal lastnoročno mnogo novega. Dodatke, nove spomine, malo znane podrobnosti.

Ves vesel je pisec vnovič predelal gradivo in... ga odnesel na pregled. Čez čas ga je prejel z novimi dopolnili, podrobnostmi in spomini.

»To ne gre«, je protestiral, »vi imate s tem skoro več dela kot jaz!«

»Kaj bi to«, je rekel gospod prezident.

»Toda, kako neki naj jaz pobiram za to honorar?« se je branil pisec in potežkal narasli rokopis. »To bi moralo biti vsaj fifty fifty, na holport«. Gospod prezident je samo zamahnil z roko. Sedaj sem zinil lepo neumnost, se je pisec Pogovorov jezil nase. Še tega bi se manjkalo, punujati honorar državnemu poglavarju!

Toda drugo jutro se je državni poglavar na poti k utici sredi travnika naglo ustavil. Oči so mu žarele: »Že vem,« je rekel gospod predsednik, »kaj naj počnem s tistim vašim honorarjem. Poznam neko vdovo, ima tako lepe, snažne otroke; tej sem vedno hotel nekaj dati — sedaj bom imel za to svoj denar.«

Nemara sodi tudi to k zgodovini Pogovorov.

*

Pisec »Pogovorov s T. G. Masarykom« se zaveda, da bi podal nepopolno ali celo netočno podobo, če ne bi napisal tega poglavja. So ljudje, ki pripisujejo Pogovorom skoro fotografično vernost. To je kajpada zmeta. Fotografija — ali prej zvočni film teh pogovorov bi

bil približno takle: Utica iz brezovih debel, zaraščena z razpenjajočimi se vrtnicami in jelovino. T. G. Masaryk sedi na neizdelanem stolčku, oprt z lakti ob kolena, igra se z brki in molči, premišlja najbrže o svojih rečeh. Tudi pisec Pogovorov molči, počasi kadi in misli na svoje reči, magari na pikapolonico, ki mu leze po roki. Končno vzdigne prezident glavo, pokaže z roko krog sebe in reče samo: »To...« To pomeni: kako lep dan, poglejte tiste hribe na obzorju, tisti javor, kako je že ognjeno pobarvan. — Pisec Pogovorov molče prikima, kar pomeni: da, krasen dan, nič ni tako lepega, kakor tako-le jesensko jutro; tudi bukve so že orumenele — poglej no, veverica; tiho, da ne zbeži.

Ni bilo torej težko napisati po spominu, kar je bilo rečeno v mnogih in mnogih takih dopoldnevih; toda temu manjka tista tišina, tisti molk, iz katerega so se rodile besede in se je razpredel pogovor. Tisti molk je bil vedno navzoč, vlagal se je med besede in končaval stavke; to ni bil molk, ki teži, pri katerem ni kaj reči, ampak namerni molk človeka, ki premišlja in mu je treba na stvari bolj misliti, kakor pa govoriti o njih. In šele ko je premislil, je pričel govoriti: tehtaje in počasi kot tisti, ki preлива misli v besede; to ne gre tako lahko, kajti besede so včasih preozke in včasih preširoke, da bi izrazile misel. Zato ne govori rad in če že govori, govori skopo, da bi bilo kar najmanj besed; počasi, da bi lahko poiskal v misli zatopljenem odmorčku besedo; pretrgano, ker mišljenje nima mehanične zgrajenosti govornega stavka. Veliko se je molčalo, da so nastali Pogovori; samo njih pisec ve, kako so nepopolni; najbolj pogrešajo tistega kontrapunkta molčanja.

Septembrsko jutro je; v utici iz brezovih hlodov sedi stari prezident, v rokah drži čepico in premišljuje. Iz vasi je slišal kričanje otrok, visoko pod nebom kroži jastreb, tiho se spušča na tla javorov list. Prezident dviga glavo, kakor bi hotel nekaj reči, toda samo pokaže krog sebe z dolgim, iztegnjenim prstom in vzdihne: »To...« In jaz vem, kaj hočete reči: kako lepo je vse to, in da imate radi solnce, zrelost jeseni in veseli glas življenja, in glavno to, da v tem trenutku mislite na Boga.

Da, toda kako to napisati brez besed?

*

T. G. Masaryk prav gotovo ni med tistimi, ki radi govore; ne spada med tiste ljudi, ki jim je treba govoriti, da lahko mislijo, ki mislijo z govorjenjem ali s pisanjem. Rojenemu govorniku, na primer, se najlažje sproščajo misli, ko govori, torej iz govorjenja samega; govorjenje ima svojo ubranost in tok, ki odnaša njegovo mišljenje. Masaryk ni rojen govornik. Pri njem je vedno nekaka vrzel med mišljenjem in besednim izrazom; govorjenje mu ni v olajšavo, ampak prej v neudobnost, ker mora zapustiti ubranost svojega mišljenja, prekoračiti tisto vrzel in se tako rekoč notranje razdvojiti: poleg mišljenja še govoriti, iskati besede, predstavljati mišljeno vsebino v verbalne predstave; to ne gre brez nekega truda — in negotovosti,

ki je podobna negotovosti, katero čutimo, če moramo delati z levico nekaj drugega kot z desnico. Često pove zelo določeno misel samo v obrisu ali jo nedoločeno naznačuje; često ne konča stavka, mahne z roko, skomigne z rameni ali pa prestane z nedoločnim: »... a tako«; iz govornjene ubranosti zdrzne v mišljeno ubranost. S slovniškimi termini povedano, izraža se često v aposiopezah, nekončanih stavkih in anakolutih. Njegove interpunkcije so pa zamišljeni deli tišine. Ne bodi nestrpen, ne skači do teh utihnjenj; iz njih si bo zopet iskala pot pretehtana beseda. Misleč človek se ne razvema z besedami, temveč z mišljenjem.

*

Dejal sem, da je pri Masaryku znatna razdvojenost med mišljenjem in besednim izražanjem; njemu zadostuje, da misli, k izražanju se pa mora bolj ali manj siliti; v bistvu ne govori rad in lahko. To se kaže v značaju njegovega govornjenja na dva načina. Prvič, če more, rad rabi že gotov izrek, formulacijo, s katero se je že prej o stvari izrazil; ima mnogo svojih stalnih rečenic, tekom časa jih samo gosti in krajša — to so znane masarykovske brahilogije in miselne kratice. Ne ponavlja rad, kar ima že preiščeno in dokazano; zato strne svoje že gotove sodbe v nekak ideogram. Če na primer reče: »Nič kaj prida človek«, je že v tem vsa njegova obsodba ljudi in njihovega načina življenja, vse njegovo nesoglasje in zgražanje; več ne pove. Izraz »spodoben človek« pomeni že nenavadno mnogo: npravstveno integriteto, razum, zanesljivost in možatost, kratkomalo obilo dobrih in redkih lastnosti. »Krasen človek«, to je že največ, kar lahko reče o človeku; mimogrede rečeno, kakšna antičnost je v teh besedah pohvale!

Druga posledica Masarykove nezgovornosti je ravno nasprotna: neko tipanje za besednim izrazom. Tam, kjer drugim za vse življenje zadostuje zaloga že gotovih stavkov, sodb in formulacij, katere imajo vedno in ob vsaki priliki pri roki, išče Masaryk nenehno izraz, plaši se pred besedami, izgovarja jih kakor bi se obotavljal, ali bodo povedale povsem točno in polno to, kar ima v mislih. Značilno za ta izraževalni napor je kupičenje sinonimov in homonimov, ki je običajno v Masarykovem besednem izražanju. Reče n. pr.: »Država, republika, demokracija potrebuje to in to.« Tu vidite, kako z vsako nadaljno besedo kontrolira, omejuje in dopolnjuje prejšnjo besedo. Država, da, toda republikanska država; da, republika, toda republika do vseh dosledkov demokratična; demokracija, da, toda demokracija istovetna z državo in njenim redom. Vsak hip najdete pri Masaryku takšno razlaganje pojma po njegovi vsebini in razsežnosti, težnjo, definirati pojem sočasno, ko ga rabiš. Dejal bi, Masaryk ne misli in ne govori z besedami, ampak z vsebino; odtod tista komulacija besed, da zajame vso vsebinsko širino in celotnost stvari, o kateri razglablja.

Nima rad verbalizma; izogiblje se vsega, kar se v govoru in v mišljenju rodi zgolj iz besedne igre; izogiblje se metafore, analogije, popisa in zlasti pretiravanja. Prav tako nima rad tudi logične besedne

igre, kot so umetne antiteze, pojmovna dialektika, problemi, stkani iz besed in verbalne rešitve. Če naleti na kaj takega, zamahne z roko: »To je sama sholastika«. Ne besede, ampak stvari: prestavi to njegovo pravilo mišljenja v političen jezik in bo tako-le: ne besede, ampak dejanja. Kakor nerad govori, nerad tudi piše; nekoč je rekel, da »bi mu zadostovalo poznavati in misliti«.

In po svoji bolezni je dejal: »Bil sem vesel, da mi ni bilo treba z nikomer govoriti. Lahko sem se vsaj predajal premišljevanju.«

*

In če je že treba govoriti, tedaj ne zastonj. V pogovoru se pojavi, recimo, nekakšno vprašanje; trenutek posluša, nato pravi: »O tem je že napisana ta in ta knjiga.« To pomeni, zakaj bi o tem govorili, če si pa lahko prečitamo? Zelo rad posluša, če govori o nečem strokovnjak, pa naj bo to poznavalec česarkoli; vse ga zanima, dokler je v tem resnično poznavanje. »To je zanimiv človek«, pravi o tistih, ki mu lahko nekaj povedo, česar doslej ni vedel. Takrat mu to godi in posluša očitno z zadovoljstvom; še vprašuje jih, on, ki ga je drugače vselej sram spraševati; najbrž se mu zdijo vprašanja nekaj, kar prodira ponekod nasilno v molk drugih. Pazljivo posluša najbolj strokovnjaško razlago, potem pa pripomni: »Ugajalo mi je, kako je bil ta človek ves v stvari in kako mu je pri tem izraz v očeh oživel.«

Ne govorimo nikoli o tem, česar ne poznamo. Sam pravi vsak hip, ko naleti na nekaj, kar leži izven njegove stroke: »Torej tega ne znam«. »Neizobražen človek«, pripomni jezno vselej, kadar se kdo dela pametnega in prodaja svoje mnenje o stvareh, o katerih ni dovolj poučen in izkušen. Tega ne odpusti tako hitro. Veliko redkeje, kot je (iz praktičnih razlogov) v Pogovorih zapisano, rabi apodiktične izraze, svoje mnenje uvaja rajši z besedami: »Mislim«, »dejal bi«, »predstavljam si to tako«. Včasih ne odgovori na vprašanje, skomizgne z rameni, no, ne vem; drugega dne pa trešči naravnost: »Včeraj ste me vprašali o tem in tem; premišljal sem o tem, to je tako in tako.« In še po dolgem času se vrača k temi: »Kakor smo onkrat govorili o tej in tej stvari: mislim, da bi moral temu dodati ...«

Dejal bi, da ima vse njegovo govorjenje dve temeljni osnovi: na eni strani so njegove gotovosti, brezdvomni principi, resnice, pri katerih je ostal; te izraža odločno, v brahilogični kratlici, nenavadno zgoščeno, daje jim poudarek z zaprto pestjo ali z energično potezo vzravnane prsta. Druga osnova je meditacija, iskanje, neprestana pot za spoznanjem, neprestana kritika in avtokritika. In ne vem, kaj ga od tega dvojega globlje karakterizira: ali tista jasna, močna gotovost človeka, ki ve in veruje, ali tisto neskončno iskanje in prekušnje resnice.

*

V tem je namreč vsa stvar: govoriti pomeni zanj govoriti resnico. Verjemite temu: že stil, izrazna sredstva resnice so drugačna kot stil polovične resnice, laži ali nevednosti. Tu ni ničesar, kar bi človek premostil zgolj z besedami, ničesar, kar bi ozaljševal in prikazoval v

drugačni luči; tu ni beseda obleka, ki odeva misel, ampak si prizadeva, da bi bila misel sama, noče biti ničesar drugega kot sporočilo o mišljeni vsebini. Ko Masaryk govori, referira o tem, kar misli; referira stvarno, trezno, kolikor mogoče jedrnato in pazi, da ga ne bi zavedle besede. Navadno mislimo nepopolno, toda izražamo to s celimi, urejenimi stavki; povemo več, kot smo v resnici mislili. Masaryk si nasprotno prizadeva najprej misel domisliti; beseda mora počakati, ali pa vsaj ne sme prehitovati mišljenja. Tempo, vezava in skladanja njegovega govora so določeni s tem nenehnim miselnim delom; tu ni niti avtomatično bežečega besednega mehanizma, niti naglega iskrenja domislekov, nastalih iz besednih spopadov; počasi, beseda za besedo, med poudarjanjem se pojavlja govornjeni stavek. Takšen stavek ni že gotov formalni in logični kalup, v katerega se naliže mrva tistega mišljenja, ampak mišljenje šele krči pot besedam, ustavlja se, koleba, preriva se dalje v svoji lastni smeri. Masarykov stavek morate čitati počasi, ne v eni sapi; vzemite si zanj časa in dal vam bo ne samo ves svoj smisel, ampak tudi osebni zvok in duhovni tip tistega, ki ga je izrekel.

Dejal sem, da si v Masarykovem besednem izrazu mišljenje vedno in vedno krči pot v svojo lastno smer. Naj bo to poudarjeno že zato, ker so Pogovori po tej strani temeljito ponarejeni. V resnici niso bili niti od daleč tako urejeni, kakor so videti; nobena téma ni bila hkrati izčrpana in tako po vrsti, kot je zapisano. Masarykovo mišljenje naravnost sledi za svojo lastno smerjo; da se izrazim tako, ima svoj določeni padec, po katerem se vedno, prej ali pozneje, toda skoro neizogibno odteka. Vsak pravi pogovor je na koncu nanesel bodisi na politično prakso ali na Boga: na dejanske skrbi današnjega in jutrišnjega dne ali na večnost. Navadno je Masaryk »pobegnili« piscu Pogovorov od drugih vprašanj k tema dvema glavnima, ki ju, kot se zdi, stalno preživlja; nanju misli tudi takrat, ko govori o nečem drugem, in se ob prvi priliki vrača k njima, v besedi in tihem razglabljanju. Toda tisti dvojni terminus ad quem ni avtentičen; pri Masaryku si je oboje prav blizu; to je kot ena sama resničnost, toda enkrat gledana sub specie aeterni in drugič sub specie delavnika. Veste, da je Masaryku pobožnost predvsem humaniteta, ljubezen do človeka, služba bližnjemu; toda tudi vsa politika mu je uresničevanje humanitete in človeške ljubezni; od enega k drugemu mu je samo korak. Nikoli ne meša tega dvojega, v svoji pobožnosti je samo veren in v svoji politiki samo političen; toda nikoli pri njem drugo drugemu ne nasprotuje, nikoli ne popušča niti od tega, niti od onega. Temu se pravi nekompromisnost, toda da bi bil človek lahko tako nekompromisen, mora biti resnično vlit iz enega kosa.

*

Za njegovo mišljenje in izražanje je sploh značilno, da ne priznava radikalnih antitez. Razlaga, recimo, o demokraciji in diktaturi; pričakovali bi, da bo naperil pojem proti pojmu in položil med njiju načelno nasprotje, toda tega ne stori; zamisli se nekoliko in pripomni:

»Toda ne sme se pozabljati, da niti demokracija ne more biti brez diktata, da se tudi diktatura sklicuje na demokracijo«. In podobno je v vsem. Teorija in praksa si ne nasprotujeta, razum in čut si nista navzkriž, vera in znanost se ne izključujeta, ni konflikta med politiko in moralo; ni mogoče staviti proti sebi telesa in duše, ni dualizma med minljivim in večnim. Vsi ti umetno disjungirani, proti sebi naperjeni pojmi se med seboj zblížujejo, stapljajo in dopolnjujejo v vsej, popolni, konkretni resničnosti, iz katere so izabstrahirani. Po-udarek je ravno na tej celoti in popolnosti, resničnost je treba popolnoma sprejeti in jo jemati vso: to je tisto, v čemer vidi Masaryk svoj konkretizem in pluralizem; le da bi bila potrebna beseda, ki ne bi izražala samo tiste stvarnosti in mnogosti, ampak tudi tisto celoto, sintezo in pretehtanost, mir in skupnost, nerazdvojnost, z eno besedo harmonijo, z eno besedo klasičnost tega naziranja. Ni mu treba spraviti med seboj antiteze in odstranjati nasprotja, zato ker jih pojmovno ne proizvaja. Njegova noetika je noetika celote: izcéla človek spoznava z vsemi zmožnostmi, ki so v njem. Njegova metafizika je metafizika celote: sprejema »gmotni in duhovni svet, notranji svet osebne zavesti in zavesti nešteti, sprejema svet duš, sprejema Boga.« Njegova zapoved ljubezni je zapoved celote: ljubi vsestransko in popolno, ljubi Boga in človeka, ljubi vse; njegova humaniteta je univerzalna ljubezen. Pričujoči trenutek je del zgodovine, v nas živi preteklo in bodoče, z vsakim trenutkom živimo v večnosti: v tem je celota in polnost časa in našega življenja. Znova in znova, vedno in v vsem ta celota in popolnost. To je, dejal bi, statični ideal: tam, kjer tvori vse celoto in skupnost, ni življenje in ni zgodovina stalno gibanje od nečesa k nečemu drugemu, ampak izpopolnjevanje in poglobljanje tega, kar traja. To je tisto, kar sam naziva svoj platonizem. Ne gre samo za to, da je gibanje, ampak za to, kaj se giblje in spreminja in kaj torej traja tudi v tem gibanju. Kako naj razumemo drugače tisto stalnost, ki traja tudi v razvoju, kakor kot načrt, kot smotrnostno idejo? Razvoj ni sprememba, ampak izpopolnjevanje; naj nas ne motijo njegovi neuspehi in začasne krize — mar nismo šele v začetkih razvoja?

Recimo, da postavimo v nasprotje znanost in vero; znanost zavrača vero in jo hoče nadomestiti s spoznanjem. In tu dvigne Masaryk svarilni prst: Je znanost in znanost, je vera in vera. Znanost zavrača vero, ki je slepa, praznoverna in nevedna; obstoji pa tudi znanost, ki je mandarinska, suffizantna in polovičarska, ki si domišlja, da ve že vse. Popolna znanost in popolna vera se ne izključujeta. To je značilna Masarykova kretnja: ne nasprotje med vedo in vero, marveč med vedo in laživedo, med pravo in zavedno vero in vero, ki je površna, nemisleča in malikovalska. Ni razpora med svobodo in disciplino, marveč razpor je med anarhično svobodo in pravo svobodo, med hlapčevsko disciplino in disciplino medsebojne službe. Tako je v vsem. V svoji dovršenosti, v svoji polnosti in popolnosti se človeški ideali prestajajo izključevati; s tem, da stvari premislimo in

dovršimo, prihajamo k njihovi sintezi. Zopet tista poteza posebne klasičnosti: v celotnosti in popolnosti že ni razporov. S tem, da vse bolj in bolj resnico spoznamo in da svoje dejanje upravljamo vedno dosledneje s spoznavanjem in ljubeznijo, se resnično in dejansko, korak za korakom, bližamo objektivni harmoniji sveta — božjemu redu, kot ga naziva verni Masaryk.

Nekaj posebnega je njegovo razumevanje časa. Govori, na primer, o politiki in začne: »Če se ozremo nekoliko nazaj...« Pričakujete, da bo govoril o začetkih naše republike ali o Körberju, toda ne; tisto »nekoliko nazaj« je lahko tudi rimsko cesarstvo ali srednjeveška cerkev; vsa zgodovina je aktualen argument, kakor da bi se godila danes. Sklicuje se na Platona, kakor da bi Politeia izšla lani in bila še vedno zadnja novost politične literature. Čas, ki ga obdaja, je tisočleten; obsega vso zgodovino človeštva in njegovo bodočnost. In pri tem misli vedno naprej: kaj bo jutri, čez deset let, čez stoletja; z vsem svojim delom nadaljujemo zgodovino in pripravljamo bodočnost; zato se moramo vpraševati, kaj je ta zgodovina in kam meri bodoči razvoj. Nima skoro nikakih spominov; o svojih otroških letih se še rad pogovori, kakor vsak star človek, drugače pa ga bolj zanima gledanje v bodočnost. To je karakteristično za njegovo metafizično zaupanje, da je ves tok svetá razvoj k boljšemu in dovršenemu. Zlati vek ni za nami, temveč je naloga vsega človeškega prizadevanja; ne smemo biti nestrpni, ker nam ni popolnoma blizu in ne smemo izgubljati poguma. Pravi, da božji mlini počasi meljejo. Če to potrpežljivo in junaško upanje ni pravi optimizem, potem res ne vem, kaj naj tako imenujem. Toda nič od tega, kar lahko že zdaj storimo, ni preloženega na bodočnost, in z nobeno vero, da bo čez nekaj tisoč let boljše, se ne rešimo dolžnosti, uresničiti že sedaj, kar zmoremo; tudi če živimo v večnosti, živimo resnično in polno le tedaj, če že tu in sedaj delamo, spoznavamo in ljubimo. To je, recimo, glavni ključ v Masarykovo mišljenje.

*

Tu ni šlo za karakteristiko ali celó za razlago Masarykove filozofije, ampak za nekaj drugega: da bi imeli pred očmi nekako duševno ozadje ali prostor, v katerem so se snovali stavki in poglavja Pogovorov. Res, takrat je bilo septembrsko jutro, ura deset, leto to in to; pred trenutkom je bilo konec čitanja časnikov in čez trenutek se bo pričelo uradno delo z vsem, kar »spada h kšeftu« prezidentovemu. Toda med tem se razprostira nad to utico iz brezovih debel drug, tisočleten čas; v tej utici govorita Platon in Avguštin, vekovi in stoletja se vrste za seboj; počasi, zamišljeno se modruje o tem, kar se je pravkar zgodilo — razsul se je rimski imperij, nastale in prenehale so svetlobe, osvobajal se je človeški duh; Hus je hotel resnico, Jurij Poděbradský mir in Komenský izobrazbo; vse se upošteva, kar je nekoč bilo in kar se je zgodilo s svetom in z nami, tako kot si iz svojih jutranjih listov ustvarjamo sliko dneva. Takisto je torej to. Prav tako kakor obrtnik začenja z delom: najprej se ozre po svoji delav-

nici in po vsem, kar je v njej in kar mora biti na svojem mestu. Da, vse je na svojem mestu: zgodovina vseh vekov, glasovi vseh učiteljev, božje ravnanje in človeško prizadevanje. In prezident se pomudi še pri tem ali onem in že misli na svoje delo.

Misli na svoje delo: tako in tako so stvari, treba bi bilo storiti konkretno to ali ono. Toda nad tem dnevnim političnim položajem, ki ga stvarno in skrbno preživlja, se zopet razprostira nekakšen ogromen prostor: tista celotna koncepcija človeštva in božanstva; sotrudnosti in previdnosti. Četudi se na kaj jezi, četudi govori o dnevnih skrbih, četudi molči: vedno je tu tisti veliki red. Včasih zveni to, kar pravi, skoro suho: nikakih velikih besed, nikake goreče propovedi, nikakega pojmovnega čaranja; samo gola fakta, trezne definicije, stvarna kritika ali praktični common-sense. Toda, če dobro pazite, slišite nekaj več; z vsakim stavkom sozvanja ves ta prostrani, silni in krasno izbočeni prostor: vsaka beseda je člen tega nosilnega sistema spoznanja, vere in ljubezni, narejena je iz zemeljske tvarine, toda sodi k zgradbi hrama. Vsako besedo lahko potežkaš kot stavbni kvader; toda popolnoma jo bomo razumeli šele takrat, če bomo imeli pred očmi podzidje in stebre, temelje in pročelje stavbe. Šele potem lahko ocenimo krasni in modri red, ki je vložen tudi v tistem najpreprostejšem koščku stavbne snovi.

To je torej mišljeno s tistim, kar smo nazvali »Molčanje s T. G. Masarykom«. Ne prisluškujemo samo besedam, temveč tistemu tihemu in globokemu sozvočju. Šele v njem je prava in polna vsebina, vsa in polna resnica. Govori se, recimo, o nečem tako težkem in pozemeljskem, kot je politika; in vendar se tisto tudi tu veže, je molče in brez besed prisotno; ne slišite bučanja zgodovine in ukaza božjega? Ne zveni ob tem platonska antika in Jezusova propoved ljubezni, veliki red cerkve, hrup posvetnega življenja, dih osvobojenja in tiha potrpežljivost razuma? Kaj vse se mora zbirati, da se rodi harmonija! Čitati Masaryka, čitati ga harmonično, to je tudi pogovor in molčanje. Pogovor o vsem minljivem, kar so naše brige. In tiho premišljevanje o tem, kar je večno. Kdor ne bo na to mislil, se ne bo z njim nikoli popolnoma razumel.

Prevedel Oton Berkopec

FRAGMENTI O ČEŠKEM GLEDALIŠČU

Vsesplošni pomen Češkoslovaške republike je v zadnjih letih tako vidno zrastel, da je postala odločujoča sila. Meščanska demokracija, ki smo jo pred leti kot zastarelo in neuporabno že pokopavali, je doživela neko drugo pomlad in je postala v zapadni Evropi ne samo politični, temveč tudi kulturni obrambni zid pred fašizmom. Razvoj umetnosti je v fašistični Italiji naravnost malenkosten, če ni enak ničli, kajti vse, kar dela Italija v zadnjih petnajstih letih, se je izgubilo in še doma ni imelo trajnega uspeha. Podobno krizo doživlja Nemčija. Vsi veliki nemški duhovi so danes emigranti. Fašizmu je kultura nepotrebna. Fašizem in kultura sta nasprotnika, več,